

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในทวีปเอเชียที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมาก จากสำมะโนประชากรและเคหะของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2543 ระบุว่า “ประชากรในประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 93.83” (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสอนที่เน้นให้คนเป็นคนดี มีเมตตา กรุณา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีความโอบอ้อมอารี รู้จักให้อภัยไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีความขัดแย้งในกลุ่มชาติพันธุ์ แม้จะหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายวัฒนธรรม คนในประเทศไทยก็อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่โบราณกาลและยังเป็นรากฐานที่สำคัญในด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี จริยธรรม และคุณธรรมซึ่งสามารถหล่อหลอมรวมกันจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ผู้คนในสมัยโบราณตั้งแต่ชนชั้นพระมหากษัตริย์ตลอดถึงประชาชนชาวบ้านทั่วไปต่างก็มีความเชื่อและความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น

พุทธศาสนิกชนชั้นในประเทศไทย ล้วนมีวิถีการดำเนินชีวิตโดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำหรับยึดเหนี่ยวจิตใจให้ทำความดีละเว้นความชั่ว อันเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสุขความเจริญทั้งต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนและปลูกฝังคุณธรรมความดีงามให้แก่ประชาชน และด้วยเหตุแห่งความนับถือศรัทธาและเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงเป็นแรงบันดาลใจให้กวีสรรคสร้างผลงานทางด้านพระพุทธศาสนาขึ้น เพื่อใช้สั่งสอนและสืบทอดคุณธรรมในพระพุทธศาสนา

พระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาตามดินแดนต่างๆ ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญไปสู่ประเทศต่างๆ ประเทศไทยได้รับนับถือพระพุทธศาสนาก็มีผลมาจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตทั้ง 9 สายนี้ทำให้ชาวไทยได้รับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามามีส่วน

สำคัญในการดำเนินชีวิต การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพมีความสำคัญมากต่อสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญไปสู่ประเทศต่างๆ

พระพุทธศาสนาได้ดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ได้ ก็อาศัยพระสงฆ์ช่วยกันเป็นพระนักเผยแผ่หลักธรรมไปสู่ประชาชนตามภูมิภาคต่างๆ เพราะการนำหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปเผยแผ่สู่ประชาชน เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธองค์แล้วนำเอามาสั่งสอนไปประกาศให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติชอบเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบต่อไป (พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (ประสิทธิ์ พรหมวีรสี), 2547, หน้า 15)

สมัยพุทธกาลมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายรูปแบบ อาทิ การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การตอบปัญหาข้อข้องใจ การสอบถาม การแสดงฤทธิ์เพื่อถ่อมมิถาภิภูติ แต่การแสดงฤทธิ์นั้นใช้เป็นบางครั้ง สำหรับพระสาวกบางรูปเท่านั้น (พระมหาสุชนาโรจนญาโณ (ยาสุกแสง), 2540, หน้า 1) หลังจากสมัยพุทธกาลเป็นต้นมารูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมก็มีการปรับปรุงมาโดยตลอดแต่ยังมีเป้าหมายหลักในการเผยแผ่คือ เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สมัยสุโขทัยมีรูปแบบการสื่อสารการเผยแผ่พุทธธรรม โดยที่พ่อขุนรามคำแหงและพระเจ้าลิไทเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ส่งเสริมสนับสนุนให้ข้าราชการ ประชาชนนับถือและศรัทธาพระพุทธศาสนาด้วยพระองค์เอง จึงทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างกว้างขวางเป็นปึกแผ่น การเผยแผ่พุทธธรรมในยุคนี้มุ่งไปสู่พระมหากษัตริย์แล้วจึงเผยแผ่ไปสู่ข้าราชการ และประชาชนในภายหลัง (ปิ่นนิตดา นพพานวัน, 2533, หน้า 53)

สมัยกรุงศรีอยุธยามีรูปแบบการสื่อสารการเผยแผ่พุทธธรรม โดยที่พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะองค์ศาสนูปถัมภกที่ส่งเสริม สนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน รูปแบบที่สำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรมสมัยนี้ก็คือ การบวชเรียนของเจ้านาย เชื้อพระวงศ์และข้าราชการที่ถือเป็นต้นฉบับของประเพณีได้ปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และการเผยแผ่พุทธธรรมที่สำคัญอีกประการคือ การสอดแทรกธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในรูปวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ในยุคนี้จึงเกิดวรรณคดีที่สำคัญอาทิ นัน โทปมสูตรคำหลวง พระมัลลย์คำหลวง เป็นต้น (ปิ่นนิตดา นพพานวัน, 2533, หน้า 53)

สมัยกรุงธนบุรีมีรูปแบบการสื่อสารการเผยแผ่พุทธธรรม ในยุคนี้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหยุดชะงักเพราะหลักฐานทางพระพุทธศาสนา วัดอารามต่างๆ ศาสนสถานและพระไตรปิฎกได้รับความเสียหายเป็นอันมาก การเผยแผ่ในยุคนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา การปฏิสังขรณ์หรือสร้างวัดขึ้นมาใหม่ (ปิ่นนิตดา นพพานวัน, 2533, หน้า 53)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีรูปแบบการสื่อสารการเผยแผ่พุทธธรรมโดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การเผยแผ่พุทธธรรมกระทำโดยพระมหากษัตริย์และพระภิกษุเป็นหลัก โดยการเผยแผ่ธรรมะสู่ข้าราชการและประชาชน ควบคู่ไปกับการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยได้มีการประกาศให้กฎหมายพระสงฆ์เพื่อการกวดขันความประพฤติของพระสงฆ์ เพื่อให้สังฆมณฑลมีความมั่นคงยิ่งขึ้น รูปแบบการสื่อสารการเผยแผ่พุทธธรรม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง มีการชำระพระไตรปิฎกเพิ่มเติมอีก มีการนิพนธ์แต่งหนังสือธรรมะต่างๆ เช่น เบญจจิต เบญจธรรม มีการออกวารสาร ธรรมจักขุ มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสยามรัฐเป็นอักษรไทย ทำให้สามารถเผยแผ่ธรรมะได้อย่างกว้างขวาง รูปแบบการสื่อสารการเผยแผ่พุทธธรรม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนปลายจนถึงยุคปัจจุบัน โดยการสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม การบรรยายธรรม การแสดงนิทรรศการทางพระพุทธศาสนา การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ โดยได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้น โดยผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต นิตยสาร วารสาร เทปบันทึกเสียง และสร้างเว็บไซต์ขึ้นมาเกี่ยวกับธรรมะเพื่อพุทธศาสนิกชนได้เข้ามาศึกษา (ปิ่นนัดดา นพพานวัน, 2533, หน้า 53)

ผลงานทางด้านพระพุทธศาสนาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกนั้น พระสงฆ์มักนำไปใช้เพื่อเทศนาโน้มน้าวจิตใจพุทธศาสนิกชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เพราะถ้อยประพันธ์ในมหาชาติได้ผ่านการเรียบเรียงและร้อยกรองมาแล้วอย่างดียิ่งด้วยประสงคืจะยกระดับจิตใจพุทธศาสนิกชนให้สูงขึ้น และให้เกิดความเชื่อมั่นในพระศาสนา

การเทศน์มหาชาติของพระสงฆ์ถือเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล และเหตุที่นับถือกันว่าเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ ก็เพราะบารมีทั้งสิบอย่างของพระโพธิสัตว์จะปรากฏอย่างบริบูรณ์ จึงเรียกกันว่า “มหาชาติ” รวมทั้งยังมีความเชื่อสืบต่อกันมาว่าหากผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ หนึ่งพันพระคาถาจบภายในหนึ่งวันแล้วจะได้ผลานิสงส์มาก นิยมว่าเป็นสิริมงคล แม้น้ำที่ตั้งไว้ในมณฑลพิธีก็ถือกันว่าเป็นน้ำพระพุทธมนต์อาจจะบำบัดเสียดภัยไร้ได้ จึงเกิดประเพณีประชุมฟังเทศน์มหาชาติทุกๆ ปี ทำเป็นการพิธีอย่างหนึ่งด้วย

การพิธีเทศน์มหาชาติมีประโยชน์นานัปการ ได้แก่ ทำให้เป็นผู้รู้จักสามัคคี มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการที่จะประกอบกุศลกิจ ทำให้เป็นผู้รู้จักเสียสละ คือ เสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ตลอดจนตระหนัเห็นขยันขันแข็งในอุปนิสัยอันเป็นธรรมชาติของบุคคล ทำให้เป็นผู้มีสติปัญญาอันเกิดจากการฟังสิ่งที่ประเสริฐและดีงาม รวมทั้งเป็นการปฏิบัติธรรมตามมงคลอันสำคัญในพระไตรปิฎก คือเป็นผู้ฟังธรรมตามกาล เป็นต้น การเทศน์มหาชาตินั้นยากที่จะกำหนด

อายุได้แน่นอนว่ามีมาแต่เมื่อใด น่าจะก่อนสมัยอยุธยา หรืออย่างน้อยก็ในสมัยอยุธยา เพราะในสมัยนั้นยังมีหลักฐานปรากฏให้เชื่อได้ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นไว้ และยังใช้สวดในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาตราบเท่าทุกวันนี้

สมัยรัตนโกสินทร์ มีการจัดเทศน์มหาชาติหลวงเป็นการพิเศษในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทำกระเจดใหญ่ชุกฉัตรเทศน์ จะเห็นได้จากหลักฐานในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ในพระวิหารทิศพระโลกนาถมุขหลัง ว่าด้วยเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพนครั้งรัชกาลที่ 1 ความว่า “...เป็นพระราชทรัพย์ที่งาน ต้นกรรมพฤกษณ์ฉลากพิกัดค่าพระราชบุตรบุตรพระภาคีในยราชแลนางพระสนม ราชกุณฺษร อุศรนาวา ฉลากละห้าชั่งสี่ชั่งสองชั่งเป็นเงินสามร้อยสามสิบแปดชั่ง เงินใส่ผลมะนาวร้อยหกสิบแปดชั่งเข้ากันที่งานห้าร้อยหกชั่ง” จะเห็นได้ว่าการพระราชกุศลที่จัดขึ้นเป็นการพิเศษในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ยึดแนวทางสัตตศกมหาทานในมหาเวสสันดรชาดกเป็นแบบอย่างของทานบริจาคด้วยความเชื่อถือและศรัทธายิ่ง และในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสนวนั้น ทรงจำได้ว่าคราวเป็นเณร ได้ถวายเทศน์มีกระเจดใหญ่เป็นรูปเรือสำเภา ซึ่งทำขึ้นที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์เป็นกัณฑ์เทศน์เฉพาะพระองค์ด้วย (พระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์, 2549, หน้า 27)

พระครูพิมลธรรมภาณ (ดร.มานพ ปาละพันธ์) เป็นพระนักเทศน์มหาชาติที่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเขียนหนังสือเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ ซึ่งได้แก่หนังสือเรื่อง “เล่าความตามแหล่ง” ซึ่งเป็นหนังสือต้นแบบในการเทศน์ของพระนักเทศน์ทั่วไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรจะศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน โดยมุ่งศึกษาเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านการเทศน์มหาชาติเท่านั้น ในกรณีนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์จะศึกษาเกี่ยวกับภาพสะท้อนทางภาษาและวัฒนธรรมไทยจากหนังสือเรื่อง เล่าความตามแหล่ง ของพระครูพิมลธรรมภาณ (ดร.มานพ ปาละพันธ์) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ให้เป็นระบบ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นและศึกษาให้ลุ่มลึกเฉพาะเรื่องเฉพาะด้าน อีกทั้งยังเป็นการช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย

หนังสือเรื่อง เล่าความตามแหล่ง ซึ่งแต่งโดยพระครูพิมลธรรมภาณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ท่านมีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่การเทศน์มหาชาติ 3 แนวทางคือ 1. การเทศนา 2. การปาฐกถา การบรรยายธรรม การอภิปรายธรรม การสนทนาธรรม และการไต่สวนธรรม 3. การเขียนหนังสือ บทความ วรรณกรรมเรื่องสั้นๆ โดยมีวิธีการนำเสนอแบบโดยตรง นำเสนอแบบเปรียบเทียบ และนำเสนอแบบเชื่อมโยง มีเอกลักษณ์ และความสามารถ

เฉพาะตัวที่โดดเด่น ใช้ภาษาเหมาะสมกับสังคมยุคปัจจุบัน อักษรชัดเจนถ้อยคำสุภาพเรียบร้อย ภาษาที่นำมาใช้เป็นประจำคือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำกลอน คำพังเพย คำคม คำคล้องจอง คำอุปมา การเล่นคำ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยในฐานะเป็นศิษย์จึงสนใจที่จะศึกษาผลงานหนังสือเรื่อง เล่า ความตามแห่ : ภาพสะท้อนทางภาษาและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาหนังสือเล่าความตามแห่ทางด้านต่างๆ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาของหนังสือเล่าความตามแห่
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางภาษาในหนังสือเล่าความตามแห่
3. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมความเชื่อของคนไทยทางด้านเทศน์มหาชาติใน

หนังสือเล่าความตามแห่

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลทางเอกสาร โดยมีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาเนื้อหาทางด้านภาษาและวัฒนธรรมไทย และศึกษาภาพสะท้อนทางด้านภาษาและวัฒนธรรมไทยจากหนังสือเล่าความตามแห่

2. ขอบเขตด้านการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบคุณค่าของหนังสือเล่าความตามแห่ที่เป็นภาพสะท้อนทางด้านภาษาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการเทศน์มหาชาติ
2. ได้ทราบกลวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้านการเทศน์มหาชาติ

3. ช่วยเผยแพร่เกียรติประวัติของบุคคลผู้มีภูมิปัญญา ความสามารถพิเศษหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมทางด้านการเทศน์มหาชาติ ให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและกว้างขวางยิ่งขึ้น

4. ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นหลัก หรือแนวทางอันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาศักยภาพการเทศน์มหาชาติ ให้แก่พระนักเทศน์มหาชาติและผู้สนใจทั่วไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภาษา หมายถึง ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียน เพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546, หน้า 822) เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน เป็นต้น

วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ได้สร้างระเบียบ กฎเกณฑ์วิธีการปฏิบัติ รวมทั้งการจัดระเบียบ ตลอดจนระบบความ เชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ โดยได้วิวัฒนาการสืบทอดกันมาอย่างมีแบบแผน

ทำนองแหล่ หมายถึง ทำนองหลวง ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ที่มีอยู่ในเนื้อหาคัมภีร์เทศน์มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ 1000 พระคาถา

ทำนองหลวง หรือ แหล่ใน หมายถึง ทำนองแหล่ที่มีเนื้อความและฉันทลักษณ์อยู่ในคัมภีร์เทศน์มหาชาติ ถือเป็นทำนองมาตรฐานหรือทำนองราชการ โบราณถือว่าทำนองหลวงเป็นแบบฉบับของการเทศน์มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ 1000 พระคาถา มหาชาติทำนองหลวง ซึ่งแต่ละกัณฑ์มีทำนองประจำกัณฑ์เป็นหลักอยู่ ใครจะเทศน์กัณฑ์ไหนก็ต้องว่าไปตามทำนองหลักที่วางไว้

ทำนองราษฎร์ หรือ แหล่นอก หมายถึง ทำนองแหล่ที่มีฉันทลักษณ์ซึ่งแต่งขึ้นใหม่นอกเหนือจากคัมภีร์ ไม่ว่าจะเป็แหล่นอกเทียบเนื้อที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ หรือแหล่นอกที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในมหาชาติ เช่น แหล่พร แหล่พา แหล่ชาดก แหล่ นอกที่มีเนื้อความเกี่ยวกับพุทธประวัติ แหล่นิทานพื้นบ้าน และแหล่ที่มีเนื้อความอยู่ในวรรณคดีไทย รวมทั้งแหล่ลาของพระนักเทศน์แต่ละรูปด้วย